

Ártatlanok szegényjele

TAKÁCS ZSUZSA

„Mert nem a jót cselekszem, amit akarok,
hanem a rosszat teszem, amit nem akarok.”
(Róm 7,19)

„Mindenki azt mondja, hogy gyűlöli a rosszat,
és magában mindenki szereti.”
(Dosztojevszkij: *A Karamazov-testvérek*)

„A gyilkosság egyszer majd részét képezi /
a lázas teóriák (...) legfőbb / parancsainak
melyekre most még süketek vagyunk...”
(Mutis: *les temps des assassins*)

Költő, író, műfordító. Legutóbbi írását 2006. 10. számunkban közöltük.

Álvaro Mutis, a 2003-as év kolumbiai születésű Cervantes-díjas költője a fenti mottóban is idézett, szuggesztív versében a megrögzött gyilkosnak állít emléket. Shakespeare, Baudelaire, Rimbaud, de Sade figuráit juttatja eszünkbe ez a vers, vagy az álnéven írott *Madame O* című kortárs francia regényt. Mutis versének modelljét azonban nem a különcök vagy az írók agyában született, képzelt lények között kell keresnünk, hanem a média mindennapi sztárjai között. A legvalószínűbb, hogy a Párizsban diplomáciai szolgálatot teljesítő Mutist — Rimbaud szövegén túl — az író és bűnöző Genet személye ihlette, vagy Sartre Genet-ről szóló, nagy visszhangot kiváltó tanulmánykötete. A menhelyen nevelkedett Genet életrajzának részleteiről Georges Bataille *Az irodalom és a Rossz* címen megjelent esszékötetből értesülünk. Az író születése után elhagyta az anyja, menhelyen nevelkedett, koldulásból, lopásból és prostitúcióból tartotta fenn magát (öreg férfiakat és nőket keresett magának, akiket könnyen kirabolhatott). Börtönéből a Köztársaság elnökének kegyelme szabadította meg, aki indoklásában kiemelte, hogy „a szerző a rosszat dicsőítő, törvénybe ütköző cselekedetek elkövetését irodalmi értékű műveiben magára vállalta”. Irodalmi csemegének számító könyveit kiadták, gyilkolásra sarkalló egyik színdarabját egy Becsületrenddel kitüntetett rendező vitte színre, értesülünk a róla szóló fejezet bevezetőjéből.

„A Rossz tapasztalata — idézi könyvében Bataille e szokatlan írói személyiségről szóló sartre-i sorokat — fejedelmi cogito, amely feltárja a tudat előtt annak Léttel szembeni különösségét. Ször-

nyeteg akarok lenni, orkán, minden, ami emberi, idegen számomra, minden emberek alkotta törvényt megszegek, lábbal tiprok minden emberi értéket, semmi, ami létezik, nem képes meghatározni és korlátozni engem, létezem és én leszek a jeges fuvallat, mely maga körül elpusztít minden életet.” A könyv fülszövegében a szerkesztő a következő megállapítást teszi: „Az irodalom a Rossz, a bűn kifejeződése is, de Bataille értelmezésében ez nem az erkölcs hiányát, morálnélküliséget ír elő, épp ellenkezőleg, hogy ellenálljunk, *hipermorálra* van szükségünk.” Érzésem szerint legalább kétféle válasz képzelhető el, s ezek közül csak az egyik a „hipermorál” reakciója, a másik a Rossz elfogadása és követése. Európa történelme, s a 20. század különösképpen, elegendő bizonyítékkal szolgál a második verzióra. Az ima, a hit megvallásának nyelvezetén írott, annak szókincsével operáló — ezért érzékenységünket ezerszeresen sértő — Mutis-szöveg, akár Baudelaire és Rimbaud esetében, a tilalom megszegéséhez hasonló félelmet vált ki belőlünk. „Sohasem szabad elfelejtelnünk, hogy a *szent* szó *szakrális* — idézem tovább Bataille-t —, és a *szakrális* tilosat jelent, azt, ami erőszakos, ami veszélyes, s már pusztá érintése is megsemmisüléssel jár, vagyis maga a Rossz.” A költő a *bűn nagy tetteiről*, a *nagy kiválasztottakról*, az éjszaka füstjétől *megszentelt szokásokról*, a gonoszság *törvénykönyvébe foglalt legfőbb parancsai* között a gyilkosság parancsáról beszél. Hőse a Gonosz kiválasztottja, szertartásai megszentelője a Sátán, szájukban édes a bűn gyümölcsének húsa, ajkukon a Gonosz dicsőítésének szózata szól. Bataille kiindulási pontként az egymást feltételező két fogalom, a Jó és a Rossz közé tett egyenlőségjellel mutat rá a szent profanizálásának, a bűn erénnyé formálásának lehetőségére. Mutis vershőse egy másik latin-amerikai, Borges *Deutsches Requiem* című rövid novellája hőséne, az elveit börtönében is megvalló náci katonának ikertestvére lehetne. Kevés, eszköztelenségében és szuggesztivitásában ahhoz fogható irodalmi remeklést ismerek. Mint ahogy örökre emlékezetes marad számomra a *Saló* forгатásának idejére már széthullott személységű, nagy szentségtörő Pasolini korántsem elviselhető filmjének az a jelenete, amelyben a végsőkig megalázott, pórázon tartott fiatal lány megkínzása rövid szünetében vérével Isten nevét írja a márványpadlóra. Ebben a szenvedés és megalázottság ördögi köréből kitörő filmbeli pillanatban a Gonosz mindenhatóságának megtörésére tett kísérlet — a Saló-i fasiszta olasz köztársaság létezésének történetiségével ellentétben — töredéknyi időre valóban győzedelmet arat.

A Mutis-vers hőse a Sátán szolgálatába szegődött bűnöző, kételemek és kitérők nélkül követi a gonosz birodalom trónján ülő parancsait. Ha van fülünk a kísértő szövegére, és szemünk a Rossz prófécijának képi részleteire, valóban nehezen vonhatjuk ki magunkat a szöveg hatása alól. A Rossz elfogulatlan irodalmi

ábrázolása azonban — ahogyan a mindennapokban történő nyers, reflektálatlan megjelenése is — a Rossz vonzásán túl felkelti olvasójában az Isten megengesztelésére, vagy pusztán az erkölcsi világrend helyrezerőkkenésére irányuló vágyat. Ez utóbbi a hiteles ábrázolás keltette katarzis lényege. Ha megrendít minket, ha a változtatás szándékára késztet az ilyen ábrázolás, akkor — ahogyan Mutis fogalmaz — a rettenthetetlen gyilkosok világában az „ártatlanok szegényjével megjelöltek” többséghez tartozhatunk. Akkor a lélekben szegények közössége tagjának mondhatjuk magunkat, a nyolc boldogság — legalább — egyike birtokosának. A „Ne vígy minket kísértésbe, de szabadíts meg a gonosztól” Miatyánkbeli könyörgése a Rossz elűzésének ezt az ősidőktől ismert lehetőségét kínálja föl nekünk. Úgy hiszem, a központozás nélkül íródott, a szerzőjéből szinte kiszakadt vers és Borges-novella olvastán, vagy a *Saló* című film megtekintésekor átélhető ez az élmény.

*Szóljunk a gyilkosok éjszakájáról végre
A cinkos éjszakáról a hosszú éjszakáról melyben
a szemük világát vesztett kígyók összecsomózódnak
és kétágú nyelvük nyugvóhelyet kutat
Van köd mely a bűn nagy tetteit betakarja
végtelen ködös éj melyben sátrát a bágyadt
fényűzés felüti szabályt fogalmaz és menetet szab
Vannak gyümölcsök melyeknek fehér húsa édes
pusztító illatot áraszt azon az órán mikor a minden
renden és elven túllépők a nagy kiválasztottak
közé emelkednek Ők az igazi éjszaka urai
a kilátástalanság kapitányai az álmatlan végrehajtok
akik a szükséges rítust követve ölnek
a szertartás éjszakai füstje által megszentelt
és oltalmazott szokások szerint
A gyilkosság egyszer majd részét képezi
a lázas teóriák törvénykönyvbe foglalt legfőbb
parancsolatainak melyekre most még süketek vagyunk
s melyeket úgyszólván nem is ismerünk mivel
az ártatlanok szegényjével megjelöltek minket
és nem részesültünk a kiválasztottság kegyelmében
és nem vagyunk a fém tartományok lakói
amelyek megnevezhetetlen éjszakája azokat óvja
és azokra borul akik hosszú időn át
azaz teljes éltükben
fáradhatatlanul küzdöttek helyükért a vesztőhely
dobogójához vezető akadozó menetben
Szóljunk hát a gyilkosok éjszakájáról végre
a cinkos éjszakáról ez egyszer
mert napjaink rendjébe illeszkedik az
és semmit sem érne tagadni hatalmát.*

(Mutis: *le temps des assassins* — Arthur Rimbaud)

A vers lefordítása után eljátszottam a gondolattal, vajon a szöveg invertálása elegendő bizonyíték volna-e annak igazolására, hogy a pusztán a tartalmas szavak cseréje révén a Jó apoteózisává válhat a költemény? Azaz, ahogyan Bataille állítja, a Gonosz a szuverén bűnöző számára valóban isteni kegyelemként mutatkozik-e meg? Első kísérletre — mely nem irodalmi párja természetesen az eredetinek — így írtam át a szöveget:

*Szóljunk az ártatlanok hajnaláról végre
A mindent bevilágító váratlan virradatról melyben
a kígyók elernyednek szűk szemrésük kitágul
és kétágú nyelvük a porba élénk kifekszik
Van fény mely az erény nagy tetteire tűz
sugár mely felhasítja az éjjel díszes bágyadt
sátrát szabályt fogalmaz és menetet szab
Vannak gyümölcsök melyeknek fehér húsa
friss illatot áraszt életet ad a rendet
és elvet megvalló hűségese keveseknek
Ők a hajnal igazi urai, a remény kapitányai
ők a nyugodt álmodók akik sohasem ölnék
az áldozati füsttől megszentelt
parancsot betartják szertartásaikat őrzik
Engedelmességük régtől részét képezi
a Tanítás törvénykönyvébe belefoglalt legfőbb
parancsolatoknak melyekre szomjazunk
amelyek nélkül nem lehetünk lelkünkben
szegények nem részesülhetünk
a kiválasztatottság kegyelmében
csak fém tartományok lakói lehetünk
a hajnalból száműzöttek A világosság fénye
a nevén szólított hajnal az ártatlanokra
ragyog akik rövidre szabott
földi életükben helyüket megtalálták
a Kereszt felé igyekezők között
Szóljunk a bárányok hajnaláról végre
a testvéri virradatról ha napjaink
rendjéből kirí ha tagadják hatalmát akkor is*

Az eredeti szöveg „visszafordítása” révén számos változat készíthető, s úgy gondolom, közöttük nem egy alkalmas volna annak bizonyítására, hogy szentség és szentségtörés lelkünk húrját szólaltatja meg.

A bűn elkövetésének vonzó gondolatáról folytatott beszélgetésben *A Karamazov testvérekben* Aljosa megkérdezi a gyereklány Lizát: „— Miért akar rosszat tenni? — Hogy sehol semmi ne maradjon meg... — hangzik a lány válasza.” — „Vannak percek, amikor az emberek szeretik a bűnt...” — jegyzi meg Aljosa. Dosztojevszkij mélyre világító szövegrészeinek egyike ez a dialógus. Előrevetíti

Iván és az ördög párbeszédét, és arra késztet minket, hogy lényegileg módosítsuk az ismert latin szólást, melyet a szerző eredetileg az ördög szájába ad. A „*Nihil humanum a me alienum puto*”-ra gondolok. Nem azt állítja-e az ördög, nem tudjuk-e már eleve magunk is, hogy éppen ami tőle — az ördögtől — való, nem idegen nekünk, az embereknek? „Az én gondolatomat mondta ki — folytatódik a fenti dialógus —, szeretik, mindenki szereti (a bűnt), és nemcsak percekre. Tudja, mintha valamikor megállapodtak volna, hogy erről hazudni fognak, és azóta hazudnak is. Mindenki azt mondja, hogy gyűlöli a rosszat, és magában mindenki szereti.” A gyerek-lány Liza azonban a beszélgetés végén fölpattan a székről és átöleli Aljosát: „*Mentsen meg — kéri. Megölöm magam, mert utálok mindent! Nem akarok élni...*”

A bűn elkövetésében van — számomra — valamilyen ismétlődő jelleg. Mintha visszaesőként tennénk, amit először teszünk. Mintha ráismernénk a gonosztett ízére. („*Felix culpa*” — mondja az eredeti bűnre utalva a nagyszombati szertartás szövege, azaz: *boldog/szerencsés a bűn, mert alkalmat adott megváltásunkra.*) Egyszer már megbocsátott vétkeink, megváltottság-tudatunk, teremtmény-mivoltunk sugallja ezt talán. Tudjuk, hogy Isten képére és hasonlóságára teremtettségünk torzul a bűn újbóli elkövetésével.

Nyehljudov nemtörődömsége a *Feltámadásban* vagy a *Bűn és bűnhődés* Raszkolnyikovjának hideg taktikája egyszer csak csödöt mond. A katarzis pillanatáig néma (elhallgattatott) lelkiismeret váratlanul tiltakozni kezd. A benső bíró előbb ítél, mint taláros földi mása. Dosztojevszkij fenti hőseinek bűnhődése a bírósági ítélet elhangzása előtt elkezdődik már. Pilinszky alább idézendő versének megértéséhez magyarázatul vagy megvilágosító lábjegyzetül szolgálhatna a nagy orosz író hősei szájába adott vallomása. Miskin elbeszélésére gondolok a *Félkegyelműben*. „*Úgy fesse meg a vérpadot — mondja a herceg Adelaidának — hogy csak a legfelső lépcsőfokot lehessen látni közelről és világosan; az elítélt már felépett rá, a feje, helyesebben az arca olyan fehér, akár a papír, a pap odanyújtja neki a keresztet, ő meg mohón nyújtja szederjes ajkát, csak néz... és mindent tud*”. Pilinszky hőse Dosztojevszkij figuraként, a jobb lator testvéröccseként lép a bűnűktől elborzadók sorába, a vérfoltos lepedőjét mosó Ágnes asszony mögé. Némasága végtelen magányról panaszkodik, mint Szondi György esettanulmányának bőbeszédű gyilkos asszonya, aki abba roppan bele, hogy *tettével kizárta magát az emberek közül*. Pilinszky hőse készül a vérpadra, napjai a bűn elkövetésétől kezdve *letöltendő* időként telnek. Szeme, „*az a bizonyos merev tekintet*” bűnösségére szüntelen igent mond. Kivégzése pillanatában sem a lincselni kész tömeg előtt áll, hanem minden téren kívül. Halott Merceaux-ként húzzák őt az akasztófára.

*Nincs több, nincs, mint a bűnözők szeme,
az a bizonyos merev tekintet,*

*mely szigorú, akár a nap,
és berajzolja komoran
és ugyanakkor fényesen
a vágóhidak, s a földi királyok
színehagyott, szomorú méltóságát.*

*Ezek a szemek,
egyedül eme pillantások
méltóak észrevenni a halált
és a virágok átöltözködését.*

*Egyedül
ők tudják elkiáltani
a világ minden bánatát, és egyedül
ők tudják elhallgatni Isten titkát
szemközt a lincselő tömeggel.*

Pilinszky bűnözőjének talán legmegrendítőbb jellemzője a „szigorú”. Akinek figyelme megakadt már a fényképfelvételekről, tévé- vagy filmhíradásból ránéző gonosztevő arcon, biztosan tudja, miért telitalálat ez a jelző. Eltörpül mellette a többi: a „merev” tekintet, a „színehagyott” méltóság, a „méltó”, a „komor”, a „fényes”, a „földi”. Míg Mutis vershőse a sátáni tettek szakralitásában hisz, Pilinszky versbeli bűnözője a Rossz aurájából, a negatív szakralitásból — bűne révén — a szentség-közeli tartományba lép. Szenvedése által méltóvá válik (a halálra, a virágok átöltözésének látványára) az Isten titkában való osztozásra. Csak találgatni tudom, mi lehet a titok, amit egyedül az ítéletére váró tud elhallgatni. Az az érzésem, hogy a megértés és egyéb képességek részvétele nélküli tudásról van szó.

HALMAI TAMÁS

Kalligráfia

*Mindent betölt és a mindent betöltőn
is átjár a fény, mézzé édesülve
a szőlőszemekben, hogy aki látja,
boldog, akárha vonulna az utcán
barokk kamarakórusba vegyülve,
mint aki pappá madarakat szentel,
és szemüvegét az esti síráshoz
is fölteszi, de nem tudhatja mégsem,
sorsa vonala kalligráfia,
vagy vargabetű, vagy csak irgalom.*